

AL COMPTAT O A TERMINIS

per Germà COLON I DOMÈNECH

Universitat de Basilea (Suïssa)

§ 1. En l'àmbit econòmic-administratiu s'ha imposat en català, per indicar la manera de pagament, el parell correlatiu i oposat: *pagar al comptat* versus *pagar a terminis*.

Es tracta de dues formacions perfectament correctes des del punt de vista lingüístic. A les columnes del *Diccionari general* de Fabra és recollida la locució adverbial *al comptat*, tant formant una entrada per si mateixa com sota el lema *pagar*. Per contra, *a terminis* no s'hi troba explícitament, i cal suposar-la a partir de la definició del substantiu corresponent. El *Diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* (1982) exemplifica (s.v. *termini*): «Ho pots pagar al comptat o a terminis.» També el DCVB, prenent la perspectiva del venedor, il·lustra l'acceptació quarta de *termini*: «Aquesta mercaderia es pot vendre al comptat i a terminis.»

És una precisió que fóra assenyalat d'afegir al repertori oficial de Fabra; altrament, pot arrelar el forasterisme a *plaços*... Un senyal que aquest perill és a l'aguait, ens el forneix l'article *plaç* del *Vocabulari de barbarismes*, on Aureli Cortiella i Martret dona els equivalents admesos de l'expressió *a plaços*; se'ns hi informa que cal dir i escriure: «A terminis, a pagues, a compte a tants, a pagar a tants, a un cada...»¹ I, al carrer, això de *pagar a plaços* és prou corrent.

El català posseeix, doncs, avui els dos termes correlatius *al comptat / a terminis*, com les altres llengües de cultura posseeixen els llurs: esp. *al contado / a plazos*; fr. *au comptant / à tempérament, à terme*; alem. *bar/in Raten, auf*

1. Aureli CORTIELLA I MARTRET, *Vocabulari de barbarismes*, Barcelona, Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1981, p. 237. *Plaç* i *plaço* són també a la llista dels barbarismes dreçada abans de la guerra per Bernat MONTSIÀ. Penseu, a més, que *plasso* figura des de 1805 als diccionaris del segle XIX (BELVITGES; LABÈRNIA), i que calgué una tasca depuradora per bandejar-lo dels moderns. — En el sentit de 'dia assenyalat' els repertoris de TORRA (1640) i LACAVALLERIA (1695) coneixen *plasso* o *plaso*.

Abzahlung; angl. *for cash/by instalments*; it. *a contanti o a pronti contanti/a rate*, etc.

Convé vigilar bé aquest quadre, sobretot en uns moments en els quals les relacions comercials es cappingen amb la introducció de les targes de crèdit, etc. Ja he sentit en francès «Vous payez *cash*?» en lloc de «Payez-vous (au) comptant?» i en alemany «Zahlen Sie *cash*?», sense que el client fes cap escarafall.

La situació del català corre, per tant, el risc de veure's aviat alterada. I, considerada històricament, deu ésser relativament moderna. No sembla haver exemples medievals de les construccions *al comptat* i *a terminis*.² El català antic coneixia una terminologia diferent, que exposaré tot seguit. Per suposat, em guia un interès filològic,³ arqueològic podem dir-ne, i de cap manera no proposo desenterrar antigalles.

§ 2. Els termes correlatius eren *a manvés* (o simplement *manvés*) i *a espera*. Formaven allò que Malkiel anomena un binomi semàntic.⁴

2.1. Sobre *manvés* vaig publicar el 1978 un llarg article on vaig poder recollir més de seixanta esmentats anteriors al segle XV.⁵ Allí vaig procurar de restituir la forma correcta (accentuació oxítona) i l'etimologia (*MANU VERSU per MANU VERSA, 'en el poc de temps que costa girar la mà'), la qual hom

2. Al *Thesaurus puerilis* d'Onofre Pou (València, 1575) trobo *pagar en comptants*. Així: «No poder *pagar en comptants*. Soluere non posse praesenti pecunia» (p. 117); «Ha ningú se lliurarà, que no *pague en comptants*. Nemini addicetr [sic, per «addicetur»], qui praesentem pecuniam non numerabit» (p. 136). Per contra, l'operació oposada no hi és al·ludida; únicament en el préstec usurer s'hi parla de «*Donar temps* per pagar. Laxam diem statuere» (p. 115). Vegeu sobre aquesta font lexicogràfica l'article d'Amadeu SOBERANAS i Germà COLON, *El Thesaurus Puerilis d'Onofre Pou*, «Miscel·lània Sanchis Guarnier» I, Universitat de València, 1984, pp. 357-360. Pere TORRA usa *de comptant* (s.v. *pagar*) i també *diner comptant* (s.v. *diner*), mentre que LACAVALERIA, que coneix aquesta darrera expressió, addueix l'exemple *pagar / comprar ab diner comptant* en singular (s.v. *comptant*) i *pagar ab diners comptants*, en plural (s.v. *diner*). És més tost forçada la locució «*a temps* o *a terme*. Uff zit ader uff zil» del diccionari alemany-català del 1502 (ed. BARNILS, núm. 2303), la qual apareix entre vocables mercantils, com *fermança* (núms. 2301, 2302, 2305) i «*crèdit*. Uff borg» (núm. 2306). L'original venecià duu per aquella locució: «*a termeno*. Auf pit» (Introito, p. 95; cf. G. COLON, *Concerning the Catalan-Germany Vocabulary of 1502*, dins: «Quaderni di Semantica», IV, 1983, pp. 395-399).

3. Fóra ben curiós com ardu d'estudiar diacrònicament a les diverses llengües la modificació de la terminologia. Recordem com don Quixot usa sovint «pagar *de contado*»; el francès clàssic coneixia *tout comptant*, i l'italià *di contanti* o *alla mano*; cf. p. ex., S. GILI GAYA, *Tesoro lexicográfico*, s.v. *contado*.

4. Yakov MALKIEL, *Essays on Linguistic Themes*, Oxford, Blackwell, 1968, pp. 311-355.

5. *Occitan et catalan: nécessité d'une étude réciproque. A propos de l'ancien provençal marves, catalan manvés*, dins: «Mélanges de Philologie et de Littératures romanes offerts à Jeanne Wathelet-Willem», Liège, 1978, pp. 43-76; després traduït i publicat al meu llibre *La llengua catalana en els seus textos*, Barcelona, Curial, 1978, I, pp. 101-139.

pretenia fer venir d'un ablatiu plural llatí, miraculosament conservat en les llengües romàniques: MANIBUS.⁶

Quan ja havia començat a redactar aquesta nota, una de les sorpreses que vaig tenir llegint el volum V del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* fou la defensa de MANIBUS feta en l'habitual to peremptori.⁷ L'autor hi ignora el meu estudi (publicat en la mateixa editorial que la seva obra); la lectura li hauria tanmateix estalviat manta errada i li hauria proporcionat un corpus d'exemples catalans i occitans bastant més nombrós del que ell té. No és aquesta revista de llenguatge jurídic-administratiu el lloc idoni per polemitzar. Per avui em limito a enviar el lector al meu article, amb el convenciment que el recent del senyor Coromines no aporta en l'aspecte filològic res de nou.⁸

Desitjo només fer constar, i en això tothom està d'acord, que l'adverbi *manvés* significa 'tot seguit' durant la baixa edat mitjana. Aquest és el punt que, ara i ací, importa.

2.2. Amb un sentit comercial de pagar, vendre, cobrar, *manvés* 'immediatament' apareix en els textos següents:

[1] doc. any 1327 (arxiu parroquial de Santa Coloma de Queralt, en DCVB, s.v. *manvés*):
«Que pusquen vendre... a espera o a *manvés*.»

[2] doc. any 1330, Sàsser:
«E sia presa bona seguretat o de preso o de fermances daquells qui seran trobats culpables en la dicta inquisicio, dels quals sien cobrats *amanues* los bens que per la inquisicio aparra que hagen abcegats o preses no degudament o la estimacio daquells» publicat per J. MIRET Y SANS, *Saqueig de Sasser en 1329*, «BRABLB», IV (1907-1908), p. 443.

[3] 1348, *Furs de València*, II, p. 71 (I-VI-13):
«Declarants, noresmenys, que alcuna persona no puxa allegar prioritat de temps en los béns axí venuts, ni en los fruyts e coses exides de les coses logades o arrendades, ans lo venedor, e aquell qui la sua cosa haurà arrendada ho logada, sie millor en dret que alcun altre creador, en lo preu dels dits béns venuts, logats o arrendats e en les messions fahredores per la dita rahó, jasía que la venda, loguer o arrendament sien feyts a dinés *manvés* o a espera de temps.»

6. La idea fou llançada per Clovis BRUNEL, gran provençalista, magnífic filòleg i editor de textos, però que no era lingüista.

7. Volum V (1985), pp. 335-337, s.v. *mà*.

8. S'hi ha de prendre en consideració la documentació sobre la *Questa del Graal*. La resta de l'estudi conté dades conegudes, interpretacions discutibles i referències inexactes. Penso tornar sobre el problema en una altra ocasió.

També entra en aquest camp semàntic el préstec que fan alguns usurers o «renovers»:

[4] segle XIV, *La carta tramesa del Cel*, Text del manuscrit 732 de la Biblioteca de Catalunya (ed. Aramon), «EUC», XIV, 1929, p. 288:

«...es eran mal renovers,
e presten blat ho diners,
quatre per .V. ho dos per tres,
ho malguyres per jaqués;
ab tinta e ab son paper
lo trobarets a son tauler;
presta *marvés* a sa osta
ab que n'aga més que no li costa.»⁹

La forma amb *r*, *marvés*, és freqüent també en occità.

§ 3. En el document de Queralt com en el passatge dels *Furs de València* que acabem d'aduir trobem el correlat oposat a *marvés* (o a *manvés*), és a dir a *espera*: pagar, etc. 'a terminis' era expressat per pagar, etc. a *espera*.

Hem de tenir en compte que aital locució adverbial està formada damunt el substantiu *espera*, encertadament definit pel DCVB (s.v. núm. 2) com a «espai de temps que es concedeix o s'acorda per al compliment d'un manament o d'un tracte, i principalment per al pagament d'un deute». Aquest substantiu surt ja al *Consolat de Mar* i a altres fonts medievals. En canvi, el sintagma a *espera*, que en textos moderns solament sembla ésser usual a les Illes, és més antic del que recullen els lexicògrafs.

Jo coneixia la locució a *l'espera* com a terme de caça; això forma part del meu vocabulari passiu, i no sé ara dir on vaig escoltar-lo per primera vegada; potser que fou per terres de València. Però més endavant vaig trobar a *l'espera* «à l'affût», com a expressió cinegètica, en gran part de l'occità i del franco-provençal.¹⁰ Així hi veiem present a la Gallo-romània el significat de «warten; attendre», que tanta sorpresa causa als qui comencen a estudiar les llengües hispàniques, però que en realitat és el fonamental del verb llatí SPERARE.

La documentació de l'ús comercial de la fórmula a *espera*, que hem constatat a les citacions de 1327 [1] i 1348 [3], es pot completar amb aquests passatges medievals:

[5] fi del segle XIV, *Breviari d'amor*:

«veem tot dia que aquel qui la mercaderia aurà comprada la vendrà e comprar la ha aquel qui la aurà venuda per ço cor la

9. Aquests exemples poden veure's al meu llibre *La llengua catalana*, op. cit., pp. 118, 119 i 139, nota 45. L'accent gràfic de *marvés* a la *Carta tramesa del Cel* ja és posat per l'editor, senyor Ramon ARAMON, tenint present el ritme del vers.

10. Vegeu les abundoses dades recollides per W. VON WARTBURG, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, XII, p. 166a.

aurà a molt meylor mercat, pus pach primer que el no la vene a *espera*» Breviari d'amor (Bibl. Nat. Paris, MS, Esp. 353), 138.¹¹

[6] començament del segle xv, Sermons de sant Vicent Ferrer:
«Mas' sabeu com se afolle açò? Que no-y haje verme, ço és, logre. E aquesta pietat torne a vegades en gran crueldat. E com? Quan dius: "Yo us prestaré", açò és pietat. Mas quan diu que per prestar sobre lana, que vaje hun sou menys per rova, açò és crueldat. *Item*, axí matex de blat e de altres coses que-s venen a *spera*: si per la *espera* tols alguna part del for, o si prestes a hun hom que t'ajude a cavar tant per tant, logre és, per ço que li tols la llibertat, o que molgue altre molí.»¹²

[7] id., *ibidem*:
«Mes si és hun logrer notori, que tota la vila sap que preste a logre o compran a *espera* per lo temps o venén, etc., o compra censals per via de empréstech, per intenció corrupta, o que l preu no serà suportable, tal logrer no deu fer penitència secretament, mas deu fer restitució general ab crida que face fer per lo loch, e la gent que-u sabrà diran que no és logrer, e axí se deu fer.»¹³

[8] Doc. any 1456, Barcelona:
«Item, tengueren stúcia de fer-se compradora la dita ciutat de una gran summa de lanas anglesas e, segons se diu, lo qui les comprà per la dita ciutat rebé lo preu de aquellas decontinent e comprà les dites lanas a *spera* de dos anys, fahent sos affers de aquell. E axí comprà les dites lanas caras e molt dolentes, que lo quintar qui valia XII lliures féu costar XXV lliures; les quals lanas los dits lavors consallers ab gran violència les faheren pendre als dits perayres, qui no hagneran forma, disposició ne manera de lana dolenta fer bons draps.»¹⁴

El context d'aquests fragments és força explícit i ens eximeix de fer-ne cap llarg comentari: hom parla de comprar o vendre a *espera de temps* [3] o hom n'indica àdhuc la durada, com en el darrer exemple [8], la qual és de dos anys. En realitat, és un acord per tal que el pagament es realitzi dins un termini establert; és com si diguéssim que el venedor fia al client per un temps determinat.

No he vist enlloc que aquesta modalitat sigui acomplerta a períodes re-

11. *Diccionario Balari*, s.v. *espera*.

12. SANT VICENT FERRER, *Sermons*, a cura de Gret SCHIB, IV, Barcelona, 1977, p. 21 («Els Nostres Clàssics», col·lecció B, 7).

13. *Op. cit.*, *ibidem*, p. 30.

14. Carmen BATLLE GALLART, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, Barcelona, CSIC, 1973, II, p. 480, doc. núm. 55.

gulars, com fóra abonar una part de l'import cada mes o cada any, etc.¹⁵ Potser que això és un procediment massa modern. A l'edat mitjana només hi constatem l'atorgament d'un temps de coll, abans de saldar el deute.¹⁶

§ 4. Hem observat una manca de parallelisme cronològic entre les dues locucions comercials estudiades. Mentre que el mot *manvés* pertany sobretot al segle XIII i a la primera meitat del XIV i que, per tant, l'ús de l'expressió *a manvés* no arriba al segle XV, el sintagma *a espera* és documentat a partir del tres-cents i, després de trobar-lo tant al Principat com a València durant la catorzena centúria, el veiem refugiat a les Balears on encara al segle XIX semblava ben viu i on avui s'esmenta en alguna cançó popular.

És trist que les coses hagin anat així, perquè el parell *a manvés/a espera* té un bell aspecte. Però no podem reclamar-ne una reintroducció en el llenguatge comercial dels nostres dies. L'economia prescindeix de la recança dels erudits... Si més no, les presents ratlles hauran servit per evocar una etapa en la terminologia del nostre comerç i, en especial, l'exhumació haurà fet veure que totes les terres catalanes han conegut la mateixa pràctica de pagament i totes l'han expressada amb termes semblants. Després, sols l'arcaisme del parlar insular ha conservat, per uns segles més, el nostre *a espera*.

Afegim que la venda a terminis tenia quelcom de préstec. Com que la Catalunya medieval era en bona part un poble de mercaders, fóra possible que trobéssim, en les prohibicions eclesiàstiques relatives a la usura —car aleshores tot préstec amb interessos n'era, d'usura—,¹⁷ disposicions sobre les diferents maneres de cloure un tracte, redactades en llatí o en vulgar. És un camp que resta per investigar.

15. Això és sobretot el sentit del fr. à *tempérament* (enfront d'à *terme*).

16. Cf. «Sobre la gràtia e *espera* que'ls juheus de la dita aljama fabien a lurs deutors», doc. mallorquí de 1346, in: *DCVB*, s.v. *espera*, núm. 2.

17. Recordem, per exemple, el contingut dels textos [6] i [7].